

Куцепал С. В.,

доктор філософських наук, професор, завідувач
кафедри гуманітарних та соціально-економічних
навчальних дисциплін, Полтавський юридичний
інститут Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого (Україна, Полтава)

ПОЛІТИЧНИЙ МІФ: ВЕРСІЯ РОЛАНА БАРТА

Розглянуто сутність поняття «політичний міф», проаналізовано структурно-семіотичне трактування політичного міфу французьким мислителем Р. Бартом. Доведено, що політичний міф актуальний тим, що охоплює та пояснює суттєву кількість загальних соціально-політичних проблем, починаючи від уявлень про ідеальне суспільство та ідеальну державу і закінчуючи побудовою глобальної моделі світу, при цьому відповідно до існуючих суспільних пріоритетів міфологізуються (або деміфологізуються) історичні події, сакралізується влада.

Ключові слова: міф, політика, ідеологія, політичний міф, влада.

Сучасна ситуація у політичному, соціальному та економічному світовому просторі характеризується тим, що населення багатьох країн постійно стикається з несподіваними та небезпечними викликами, для вирішення яких недостатньо наявних можливостей. Подібна ситуація, коли несподівані політичні колізії не мають раціонального пояснення (бо більшість населення не бажає звертатися до Радіо), на думку Е. Кассієра, детермінує виникнення та розповсюдження політичних міфів, раціональне поступається міфологічному, бажання колективу персоніфікуються в особі політичного лідера, частина населення прагне позбавитися від необхідності прийняття рішень, тому відмовляється від особистої відповідальності і прагне долучитися до певного співтовариства, де рішення (і, головне, відповідальність за них) перекладаються на лідера [див.: 1].

Як зауважує К. Флад, міф характеризується тим, що він є розповіддю, яка набула статус священної істини всередині якоїсь соціальної групи (чи декількох) [2, с. 31], а політичний міф – ідеологічно маркірована оповідь, яка претендує на статус істинного уявлення про події минулого, теперішнього та прогнозованого майбутнього і сприймається соціальною групою як істинне в загальних рисах [2, с. 43].

На думку українського дослідника О. Висоцького, міфи встановлюють правила поведінки, застерігають, обґрунтовують, легітимізують переконання, погляди, управляють людьми в усіх значних проявах суспільної активності [3, с. 242].

Феномен політичного міфу в різні часи опинявся в центрі уваги багатьох дослідників, наприклад М. Еліаде, Е. Кассієра, Р. Барта, П. Бурдьє, К. Флада, О. Висоцького, Г. Почепцова, О. Панаріна тощо.

Мета статті – проаналізувати структурно-семіотичне трактування політичного міфу французьким мислителем Р. Бартом.

Ролан Барт (Roland Barthes, 1915–1980) – французький філософ, літературний критик та теоретик, у творчості

якого виділяють два етапи – ранній (структуралістський) та пізній (постструктуралістський).

Структуралістський період творчості Барта визначається захопленням ідеями марксизму та екзистенціалізму (Ж.–П. Сартр), а також значним впливом концепцій К. Леві–Строса, Е. Бенвеніста, Ф. де Соссюра, Р. Якобсона, А.–Ж. Греймаса та ін.

Найважливіші праці Р. Барта «Нульовий ступінь письма» (*Le Degré zéro de l'écriture*, 1953), «Міфології» (*Mythologies*, 1956), «Основи семіології» (*Éléments de sémiologie*, 1965), «Система моди» (*Système de la mode*, 1967), «Задоволення від тексту» (*Le Plaisir du texte*, 1973), «Ролан Барт про Ролана Барта» (*Roland Barthes par Roland Barthes*, 1975), «Фрагменти любовного дискурсу» (*Fragments d'un discours amoureux*, 1977).

Особливе значення у творчості Барта має твір «S/Z» (1970), де він здійснює перехід від структуралізму до постструктуралізму, відмовляється від структурної моделі мови і звертається до практики тексту, доводить, що Твір та Текст потребують якісно різних методик дослідження, наслідком чого стає створення методу текстового аналізу. Сутність методу в заміні поняття «структура» поняттям «**структурація**», у відмові від тлумачення твору як певного цілого зі стійкою незмінною структурою, й акцентуванні на рухливості та мінливості тексту як процесу «структурації».

Р. Барт трансформує класичний метод структурного аналізу на основі принципового розмежування *денотації* та *конотації*. Під денотативним значенням слова розуміється не сам предмет (конкретна одиничність), а типові уявлення про нього, клас об'єктів, що володіють зазначеними номінативними властивостями. Конотативним значенням слова вважається будь-яка додаткова відносно денотативної смислової інформації. Денотативні значення завжди подаються в явній формі, експліцитно, а конотативні – імпліцитно, закодовано.

За допомогою текстового аналізу дослідник прагне віднайти та класифікувати не всі смисли тексту (це неможливо тому, що текст відкритий у нескінченність), а лише ті форми та коди, через які відбувається виникнення смислів тексту, тобто простежити шляхи смислоутворення.

Р. Барт уводить поняття «**код**», яке розуміється в суто структуралістському сенсі – як *зібрання правил чи обмежень, які забезпечують комунікативне функціонування будь-якої знакової системи* (у даному випадку – мови). Отже, це – культурний, герменевтичний, символічний, семічний та проайретичний (наративний) коди, призначені для пояснення конотацій слів. Згідно з Бартом, реальне явище і термін, який його репрезентує, не можуть бути тотожними, оскільки вони лише «еквіваленти» одне одного, тому політика, політичний дискурс має справу не з самим явищем, а із «знаком», що є наслідком конвенційної кореляції, асоціації об'єкта і слова, яке його позначає, єдності позначуваного та позначуючого. Наслідком такого підходу стає положення про те, що політика насправді має

справу не з реально існуючими соціально–політичними явищами, а з образами (знаками) суспільства і політики, їх репрезентаціями в мові, тобто дискурсом.

Ролан Барт значну увагу приділяє ідеології, головне завдання якої, на його думку, полягає в тому, щоб утвердити в свідомості людини морально і владно затверджені мотиви її поведінки. Ідеологія витлумачує дійсність з метою виправдання тих або інших групових інтересів.

У багатьох своїх роботах Барт аналізує ідеологію і на основі цього аналізу виділяє такі аспекти:

1) принципова неповнота ідеології, оскільки вона відображає інтереси окремої групи і не може дати цілісний образ світу;

2) ідеологія «грішить» претензією на універсальність, оскільки намагається дати глобальний аналіз та глобальну оцінку подій та явищ дійсності;

3) ідеологія агресивна, оскільки відносини, що пов'язують між собою різні ідеологічні схеми, – це відносини сили;

4) ідеологія має примусовий характер, вона завжди намагається підкорити свідомість окремого індивіда інтересам групи або класу;

5) ідеологія має «натуралізуючу» функцію – будь–яка ідеологія сприймає себе як явище «природи», як те, що «само собою розуміється»;

6) стереотипність – кожна ідеологія має набір певних кліше, певних топосів;

7) ідеологія намагається створити сталий, раз і назавжди заданий образ світу, і для створення такого образу виробляються спеціальні норми, правила та схеми, під які підганяється життя суспільства.

Розглянемо розуміння Бартом проблеми влади в текстовічному просторі культури. Відомо, що культура – це своєрідний субстрат, який наповнює собою суспільство. Будь–яка сфера культури має свої організаційні правила, свої специфічні норми, впорядковуючи коди та субкоди. Соціалізація людини – це процес засвоєння норм і правил у різних сферах культури, вона завжди має насильницький характер, оскільки, якщо особа відмовляється дотримуватися певних правил, культурних норм та звичаїв, то її очікує витіснення на маргінеси суспільства або певне покарання.

Кожна культурна форма, пропонуючи нам готові моделі поведінки, жадає підпорядкувати людину, здійснити над нею владу. Звідси запитання – що ж є джерелом влади? На думку Барта, влада – це дискурсивний (мовний) феномен, і саме тому вона просочується всюди, ніби вода. Влада не є суто політичним феноменом, вона є множинною, існує багато влад. «Ім'я мені – Легіон», – могла б сказати про себе влада» [4, с. 561]. Влада таїться в кожній формі культури: її втіленням є не тільки держава, класи й групи, а й мода, видовища, ігри, спорт, засоби мас–медіа, сімейні стосунки та ін.

Влада, вважає Барт, є вічною і незнищеною, «вигнана, виставлена за двері, вона з'явиться до вас через вікно» [4, с. 548]. Причиною живучості влади є мова – саме в ній від самого початку коріниться влада, бо мова – це завжди засіб класифікації, а будь–яка класифікація є способом пригнічення. «Говорити чи тим більше міркувати нітрохи не означає вступати в комунікативний акт (як це часто доводиться чути); це означає підпорядковувати собі слухача: вся мова цілком є загальнообов'язковою формою примусу» [4, с. 549]. Йдеться про те, що мова, як

правило, змушує нас висловлюватись у певних формах, а не як заведено, вона пропонує нам визначені моделі, тому «свобода можлива лише поза мовою» [4, с. 550].

Ідеологія ґрунтується на стереотипах, тому вона легко проникає й локалізується в мовній формі, яка є ієрархічною, являє собою завершене ціле, оскільки будь–якому завершеному висловлюванню загрожує небезпека ідеологічності [4, с. 495]. Тобто мовна форма має стереотипну будову, а тому ідеологія легко в ній «оселяється».

Одна з головних тем, яку досліджував Р. Барт, – це політичний міф. На його думку, сучасне суспільство захоплене владою міфів, а повсякденне життя індивідів «просякнуте» міфологізмами. Політичні міфи є наслідком того, що історія перетворюється на ідеологію завдяки функціонуванню знаку, і в минулому, і в наш час міфологія може знайти свою основу лише в історії, тому що міф – це слово, обране історією; він не може виникнути із «природи» речей. Оскільки знаку, слову та дискурсу підвладні всі прояви суспільного та індивідуального буття, то міф має всеохоплюючу властивість, від нього не можна сховатися, він домінує у соціально–політичному просторі сучасності, є складником усіх культурних та соціально–політичних феноменів. Будь–яку річ можна виокремити з її замкненого існування і перетворити на слово, яке буде сприйматися суспільством, оскільки не існує такого закону, котрий би забороняв говорити про ті або інші речі. Сутність міфу, за Бартом, полягає в тому, що він перетворює зміст у форму, тобто «здійснює крадіжку мови», оскільки матеріальні носії міфічного повідомлення (мова, фотографія, живопис, реклама, ритуали тощо), якими б різноманітними вони не були самі по собі, перетворюючись на частину міфу, редукуються до функції позначення, являють собою лише вихідний матеріал для побудови міфу, отримують статус мовних одиниць. Функція міфу – видаляти реальність, речі в ньому буквально знекровлюються, він сприймається як відсутність реальності [5, с. 305].

Міф – маркер якісної характеристики сучасного буржуазного суспільства, а міфологізація – атрибутивна ознака будь–якого соціуму.

Досліджуючи співвідношення міфу і революції, Барт робить висновок про те, що вони виключають одне одного, адже революційне слово повністю політичне (революція створює новий світ і її мова повністю включена у цей творчий акт), тоді як міфічне слово у вихідному пункті являє собою політичне висловлювання, а в кінцевому – натуралізоване. Революція відкрито маніфестує себе як революцію, тому унеможливлене створення міфів.

Барт уводять поняття «лівий міф», який, на його думку, виражає інтереси «пригнобленого класу», тому є надзвичайно бідним (мова представників пригніченої спільноти досить примітивна), штучним та невиразним, позбавленим «внутрішнього природного імпульсу». Основна сфера функціонування «лівого» міфу – це політика, у сфері повсякденного життя його функціонування суттєво обмежене. «Ліві» міфи існують у тих випадках, коли ліві сили втрачають свою революційність, коли революція перестає бути революцією і стає «лівизною», тобто починає маскувати себе, відмовляється від первинної рушійної ідеї.

На противагу «лівому» міфу, існує «правий» буржуазний міф, який охоплює усі сфери суспільного

життя: правосуддя, мораль, естетику, дипломатію, побут, літературу тощо. Експансія «правих» міфів пропорційна прагненню буржуазії приховати свою сутність, зберегти незмінним існуючий світ.

Отже, згідно з Р. Бартом, міф (і політичний також) являє собою метамову, оскільки будується на основі мови, експлуатує знак, деформує сенс знаку, є вторинною семіологічною системою (те, що в первинній системі було знаком (результат асоціації поняття і образу), у вторинній постає лише позначаючим [5, с. 272]).

У піктографічному письмі міф вбачає лише суму знаків, такий собі сукупний знак, кінцевий елемент первинного семіологічного ланцюжка, який одразу стає першим елементом нової, більш загальної системи, яка надбудовується над ним, тобто міф нібито піднімається на щабель вище формальної системи первинних значень. Завдяки цьому споживач міфу (пересічна людина) сприймає його не як систему цінностей, а як систему фактів.

Політичний міф актуальний тим, що охоплює та пояснює суттєву кількість нагальних соціально–політичних проблем, починаючи від уявлень про ідеальне суспільство та ідеальну державу і закінчуючи побудовою глобальної моделі світу, при цьому відповідно до існуючих суспільних пріоритетів міфологізуються (або деміфологізуються) історичні події, сакралізується влада.

Список використаних джерел

1. Кассирер Э. Техника современных политических мифов // Вестн. Моск. ун-та. Сер.7: Философия. – 1990. – №2.
2. Флад К. Политический миф. Теоретическое исследование. – М.: Прогресс–Традиция, 2004. – 264 с.
3. Висоцький О. Ю. Міф як інструмент легітимаційної політики // Вісник Дніпропетровського університету. Філософія. Соціологія. Політологія. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2006. – Вип.13. – С.241–249.
4. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М.: Прогресс, 1989.
5. Барт Р. Мифологии. – М.: Академический проект, 2008. – 381 с.

References

1. Kassirer Je. Tehnika sovremennyh politicheskikh mifov // Vestn. Mosk. un-ta. Ser.7: Filosofija. – 1990. – №2.
2. Flad K. Politicheskij mif. Teoreticheskoe issledovanie. – M.: Progress–Tradicija, 2004. – 264 s.
3. Vysoc'kyj O. Ju. Mif jak instrument legitymacijnoi' polityky // Visnyk Dnipropetrovs'kogo universytetu. Filosofija. Sociologija. Politologija. – Dnipropetrovs'k: DNU, 2006. – Vyp.13. – S.241–249.
4. Bart R. Izbrannye raboty: Semiotika. Pojetika. – M.: Progress, 1989.
5. Bart R. Mifologii. – M.: Akademicheskij proekt, 2008. – 381 s.

Kutsepal S. V., Ph.D., professor, head of the humanitarian and socio-economic disciplines, Poltava Institute of Law of the National University of Law named after Yaroslav Mudryj (Ukraine, Poltava)

Political myth: Rolan Bart's theory

The essence of «political myth» concept has been considered, the structural–semiotic interpretation of political myth by French thinker R.Bart has been analyzed. The author proved that political myth is up to date, because it seizes and clarifies considerable amount of urgent social–political problems, beginning from idea of ideal society and ideal state up to creating of global pattern of world , within these some historical events are mythologized or de–mythologized and political power is sacralized according to current social priorities.

Keywords: myth, politics, ideology, political myth, power.

Куцєпал С. В., доктор філософських наук, професор, завідує кафедрою гуманітарних і соціально–економічних дисциплін, Полтавський юридический інститут Національного юридического університета ім. Ярослава Мудрого (Україна, Полтава)

Політический міф: версія Ролана Барта

Проаналізовано поняття «політический міф», раскрыта структурно–семиотическая трактовка политического мифа в теории французского мыслителя Ролана Барта. Доказано, что актуальность политического

мифа детерминируется тем, что он охватывает и объясняет существенное количество важных социально–политических проблем, начиная от образов идеального общества и идеального государства и заканчивая построением глобальной модели мира, при этом исторические события мифологизируются (или демифологизируются) соответственно с доминирующими общественными приоритетами, а власть объявляется сакральной.

Ключевые слова: миф, политика, идеология, политический миф, власть.